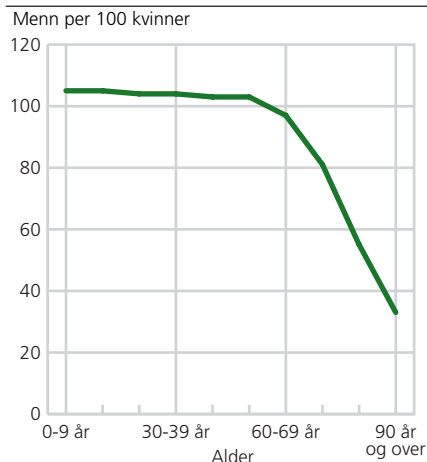

Stadig flere kvinner tar steget ut i arbeidslivet. Flere kvinner enn menn har utdanning på universitets- eller høyskolenivå. Men det økte utdanningsnivået til kvinner har ikke ført til likestilling innenfor lønn og inntekt. I de øverste sjiktene i mange yrker er det fortsatt flertall av menn, og i det private næringslivet er det stor mannsdominans. I det politiske liv derimot har utviklingen gått raskere.

Toril Sandnes

Figur 1. Menn per 100 kvinner ved forskjellige aldre. 2005

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner lever lengst, menn har best helse

Befolkningen i Norge på 4,6 millioner består av litt flere kvinner, 50,4 prosent, enn menn, 49,6 prosent. Dette forholdstallet er ikke det samme i alle aldersgrupper. Det blir født litt flere gutter enn jenter, men mannsoverskuddet blir et klart kvinneoverskudd etter fylte 60 år. Mens det ved 40-årsalderen er 105 menn per 100 kvinne, er forholdstallet 67 menn per 100 kvinne ved fylte 80. Dette skyldes at menn har kortere gjennomsnittlig levealder enn kvinner (se artiklene om helse og befolkning i denne utgaven av Samfunnsspeilet).

På lik linje med resten av den vestlige verden har Norge opplevd at befolkningen stadig blir eldre. Ei nyfødt jente kan i dag forvente å bli 82,3 år, en nyfødt gutt 77,5. For 25-30 år siden var tallene henholdsvis 78,7 år og 72,2 år. Det er en økning på fem og et halvt år for mennene og vel tre og et halvt år for kvinnene. Den reduserte forskjellen mellom menn og kvinner i de senere år skyldes i hovedsak lavere hjerte og kardødelighet blant menn.

Kvinner kan forvente å leve lenger enn menn, men ifølge helseindikatorer som psykiske helseproblemer, kroniske lidelser og egenvurdert helsetilstand er deres helsetilstand på mange områder dårligere enn menns. Sykdomsforekomst har sammenheng med befolkningens alderssammensetning. Muskel- og skjelettsykdom er mer utbredt blant kvinner enn blant menn, med henholdsvis 28 og 20 prosent. Hjerte og karlidelser har i mange år vært utbredt i den voksne delen av befolkningen, men det siste året har det blant norske menn under 70 år og kvinner under 80 år ikke vært registrert så lav hjerte og kardødelighet på 100 år. I de siste 35 årene er det observert en særlig stor nedgang i hjerteinfarkt og hjertekrampe/angina pectoris. Blant menn i alderen 40-74 år har den relative nedgangen i perioden vært på om lag 70 prosent.

Kreft er hyppigste dødsårsak for de under 80 år. Menn har høyere kreftshyppighet enn kvinner, bortsett fra i aldersintervallet mellom 25 og 54 år. Dette skyldes at den hyppigste kreftformen blant kvinner, brystkreft, debuterer 15-20 år tidligere enn den hyppigste kreftformen blant menn, prostatakreft. Forekomsten av nye lungekrefttilfeller har økt med 50 prosent blant middelaldrende kvinner, mens nivået har vært stabilt blant menn. Dette skyldes at kvinnene i lengre tid har hatt samme røykevaner som menn (les mer i artikkelen om helse).

Høyt fruktbarhetstall – sammenliknet med resten av den vestlige verden

Hvis vi ser bort fra inn- og utvandring må den samlede fruktbarheten i et land være ca. 2,1 for at folketallet ikke skal synke på lengre sikt. Det

Toril Sandnes er førstekonsulent og likestillingskoordinator i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (toril.sandnes@ssb.no).

samlede fruktbarhetstallet (se definisjon i artikkelen om befolkning) har i Norge ligget på rundt 1,80 barn per kvinne de senere årene.

Norge er et av landene i den vestlige verden med høyest fruktbarhetstall. Dette kan ses i sammenheng med fødselspermisjonsordningen i Norge som gjør det enklere å kombinere yrkesdeltakelse og barn.

Omtrent 87 prosent av fedre som har rett til fødselspermisjon, tar ut den øremerkede delen av fødselspermisjonen (fedrekvoten) på fire uker. Det har de senere årene vært en svak økning av fedre som tar ut mer enn fire uker, (Rikstrykdeverket).

Gjenbruk av menn

Norske kvinner blir stadig eldre før de får barn. Siden 1980 og frem til i dag har gjennomsnittsalderen ved første fødsel økt fra 25 år til 28 år. Mens kvinner innhenter de utsatte barnefødsle i høyere alder, er det stadig flere menn som forblir barnløse. En fjerdedel av alle norske 40-årige menn har ikke egne barn, dette gjelder i underkant av 13 prosent av kvinnene. Samtidig er det en økning i andelen menn som har barn med flere kvinner. Dette gjelder særlig de høyt utdannede mennene med høy inntekt (Skrede 2004).

Kvinner og menn blir stadig eldre før de gifter seg. De siste 20 årene har alderen på førstegangsgifte steget jevnt og trutt med 5,7 år for menn og 5,4 år kvinner. I dag er gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte menn 32,5 år og nesten 30 år for kvinner. I 2004 var det 22 400 par som giftet seg. 10 800 ekteskap ble oppløst ved skilsmisse i 2004.

De unge kvinnene flytter mest

Det innenlandske flyttemønsteret er preget av sentralisering. 4,2 prosent av befolkningen flyttet i 2004 mellom kommuner. Ser vi nærmere på flyttemønster i forhold til alder, er det unge kvinner i alderen 20-29 år som flytter mest. Ettersom de flytter fra de minst sentrale kommunene til tettsteder og byer, resulterer dette i kvinneunderskudd for denne aldersgruppen i fraflyttingskommunene. Det er kommuner med få utdanningsmuligheter og med en ensidig (mannsdominert) næringsstruktur som oftest opplever fraflytting av unge kvinner (se artikkelen om befolkning).

Flest kvinner som studerer

Rundt 90 prosent av alle 16-18-åringene er nå i videregående skole, og jentene er i knapt flertall med 51 prosent. Jentene er i flertall på allmennfaglige studieretninger, mens det er flest gutter på yrkesfaglige studieretninger.

Det er flertall av jenter på fag som helse- og sosialfag og formgivingsfag. Byggfag, elektrofag og mekaniske fag er helt dominert av gutter (se artikkelen om utdanning).

Andelen som ikke fullfører videregående er noe høyere for gutter enn for jenter: For 1998-kullet hadde 28 prosent av guttene avbrutt opplæringen etter fem år. Dette gjaldt 19 prosent av jentene.

Det har de siste 20 årene vært flere kvinnelige enn mannlige studenter, og nær seks av ti studenter er i dag kvinner. Særlig er kvinneovervekten stor på høyskolene (63 prosent). 34 prosent av kvinnene og 23 prosent av mennene i alderen 19-24 år er nå i høyere utdanning.

Samlet fruktbarhetstall i utvalgte land. 2003	
Island	1,99
Irland	1,98
Frankrike	1,89
Norge	1,80
Danmark	1,76
Sverige	1,71
Storbritannia	1,71
Portugal	1,44
Tyskland	1,34
Italia	1,29
Spania	1,29
Hellas	1,27
Kilde: Eurostat.	

Kvinnene utgjør nå også majoriteten (nesten 60 prosent) av de uteksaminerte kandidatene ved universitet og høyskoler. På høyere nivå utgjør kvinnene nesten 47 prosent av kandidatene og på lavere nivå er andelen 65 prosent. Kvinnene var høsten 2003 i flertall blant studentene på alle de store fagfeltene, bortsett fra på naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag hvor 70 prosent av studentene var menn. Størst overvekt var det på helse-, sosial- og idrettsfag, hvor åtte av ti studenter var kvinner.

Langt igjen til full barnehagedekning

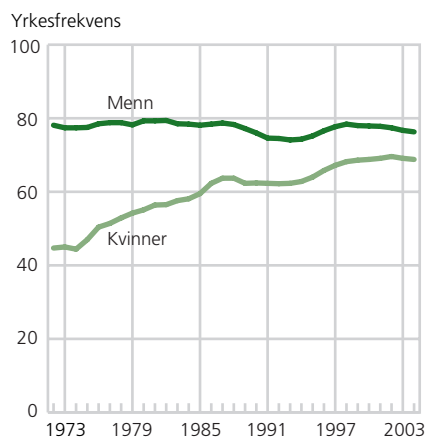
I 2004 hadde 125 200 barn barnehagetilbud i offentlige barnehager, mens 95 700 barn hadde tilbud om barnehageplass i private barnehager. Dette utgjorde en dekningsgrad på 72 prosent for barn i alderen 1-5 år. Best barnehagedekning finner vi i aldersgruppen 3-5 år. Ni av ti 3-5-åringer hadde barnehageplass i 2004. Barnehagedekningen for barn i alderen 1-2 år er langt lavere. Om lag fem av ti barn i den yngste aldersgruppen hadde barnehageplass i 2004. Barnehagedekning er en viktig indikator for et mer likestilt samfunn. God barnehagedekning gjør at flere småbarnsmødre kan delta i arbeidslivet.

Flest menn jobber heltid ...

Fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til slutten av 1980-tallet økte kvinners yrkesaktivitet betraktelig, mens den holdt seg ganske stabil for menn. Under den økonomiske lavkonjunkturen fra slutten av 1980-tallet og frem til 1993 var kvinners yrkesaktivitet forholdsvis stabil, mens den falt noe for menn. Utover 1990-tallet og frem til i dag har andelen økt for begge kjønn. I 2004 var nesten 69 prosent av kvinnene og nesten 77 prosent av mennene i alderen 16-74 år i arbeidsstyrken. Fra 1980-tallet og frem til i dag har spesielt yrkesaktiviteten til kvinner i alderen 25-40 år økt betraktelig.

Det er om lag 2,3 millioner sysselsatte mellom 16 og 74 år i Norge. Til tross for at kvinner nå utgjør 47 prosent av de sysselsatte, er de fortsatt i klart mindretall i lederyrkene. I 2004 var 29 prosent av alle ledere kvinner, en økning fra 26 prosent i 2001.

Figur 2. Yrkesfrekvens for kvinner og menn. 16-74 år. 1972-2004

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Andelen kvinnelige toppledere er enda lavere – 23 prosent, mens andelen mellomledere er noe høyere – 32 prosent. Flest kvinnelige ledere finner vi innenfor undervisning og helse- og sosialtjenester, hvor flere enn seks av ti ledere er kvinner.

Regjeringens målsetting om 40 prosent styrerepresentasjon av begge kjønn i alle offentlig eide selskaper og i privateide allmennaksjeselskaper i løpet av 2005, synes foreløpig utenfor rekkevidde. Dette gjelder særlig for allmennaksjeselskapene. 15,5 prosent av styrerepresentantene i disse selskapene er kvinner (17 prosent inkludert vararepresentanter), og rundt 2,5 prosent av styrelederne er kvinner.

... flest kvinner jobber deltid

Det er fortsatt langt flere kvinner enn menn som jobber deltid. Men færre kvinner og flere menn jobber deltid i dag enn for femten år siden. I 1990 jobbet 48 prosent av kvinnene og 9 prosent av mennene deltid, mot henholdsvis 43 og 13 prosent i dag.

Det er særlig kvinner med flere enn ett barn under 16 år som arbeider deltid. For menn er deltidsarbeid mer vanlig som et tillegg til studier eller mot slutten av arbeidslivet (les mer i artikkelen om arbeid).

Høyest arbeidsledighet blant menn

Fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til lavkonjunkturen i 1983-1984 var arbeidsledigheten stabil i underkant av 2 prosent av arbeidsstyrken. Ledigheten var 1 prosentpoeng høyere for kvinner enn for menn. Da ledigheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut.

På begynnelsen av 1990-tallet var arbeidsledigheten igjen høyere for menn og i 1993 var ledigheten høyest noensinne, med 6,6 prosent for menn og 5,2 prosent for kvinner.

Det var i første rekke de mannsdominerte næringene som industri og bygg og anlegg som ble rammet av lavkonjunkturerne på 1980- og 1990-tallet. Kvinner er i større grad sysselsatt innenfor helsetjenesten, undervisning og omsorg og i offentlig sektor. Dette er arbeidsplasser som er lite påvirket av konjunktursvingninger.

Arbeidsledigheten ligger i dag på 4,9 prosent for menn og 4,0 prosent for kvinner (mer om dette i artikkelen om arbeid).

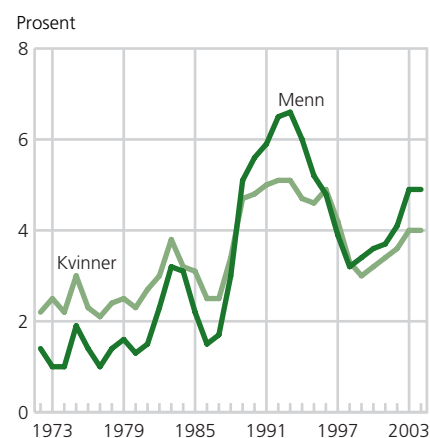
Det er få arbeidsledige kvinner og menn i Norge sammenliknet med andre land i Europa. Tall for 2004 viser at Norge, Storbritannia og Irland har en arbeidsledighet på rundt 4 prosent for kvinnene og rundt 5 prosent for mennene. Spania og Italia har over 10 prosent ledighet blant kvinner. Finland har høy ledighet både blant kvinner og menn, med nesten 9 prosent (Eurostat).

Større inntektsforskjeller enn lønnsforskjeller

I 2003 var gjennomsnittlig bruttoinntekt for kvinner, 17 år og eldre, i gjennomsnitt 207 000 kroner, for menn 338 100 kroner. Det vil si at kvinners årlige bruttoinntekt bare utgjør 61 prosent av menns. I 1984 var det tilsvarende forholdstallet 47 prosent, men de siste årene har den relative forskjellen vært stabil. Både for kvinner og menn kommer om lag to tredjedeler av bruttoinntekten fra lønnsinntekt. Kvinner får en noe større del av inntekten som ytelser fra folketrygden, blant annet fordi det er langt flere kvinnelige pensjonister, mens menn har større næringsinntekter og aksjeutbytte (les mer i artikkelen om inntekt).

Figur 3. Andel arbeidsledige kvinner og menn. 16-74 år. 1972-2004. Prosent av arbeidsstyrken

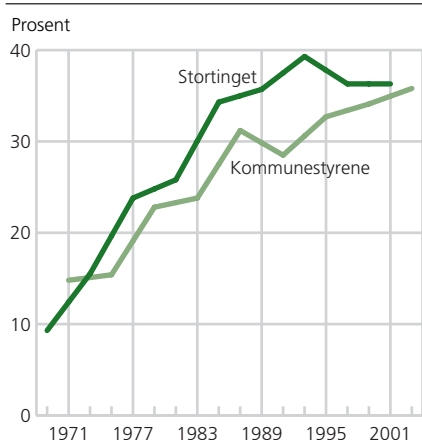
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU), Statistisk sentralbyrå.

Kvinnens månedslønn, blant alle ansatte med samme arbeidstid, utgjorde 83,6 prosent av menns lønn i 1998, mens andelen i 2004 var 84,5 prosent. Det er større lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat enn i offentlig sektor. Det er i gjennomsnitt mindre lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i kommunene enn staten.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er større blant de med høyere utdanning, enn blant de uten høyere utdanning. Noe av forklaringen på dette kan være at kvinner og menn velger ulike utdanningsretninger.

Ser vi nærmere på lønnsforskjeller i ulike aldersgrupper blir forskjellene større blant de eldste. Kvinnens andel av menns lønn var om lag 93 prosent blant de i aldersgruppen under 24 år og mellom 24 og 29 år. Den tilsvarende andelen i de eldste aldersgruppene mellom 55 og 59 år og over 60 år var på 79 prosent. I aldersgruppen 35 og 39 år hadde kvinner omtrent 86 prosent av menns lønn (les mer i artikkelen om lønn).

Figur 4. Andel kvinner på Stortinget og i kommunestyrene. 1969-2003

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Når inntektsforskjellene mellom menn og kvinner fortsatt er langt større enn lønnsforskjellene, skyldes dette først og fremst at noen færre kvinner er yrkesaktive, flere kvinner er studenter, og at kvinner oftere arbeider deltid. I tillegg er flertallet av minstepensjonistene kvinner.

Flest kvinner stemmer ved valg

I 2001 stemte 77,5 prosent av kvinnene og 76,8 prosent av mennene ved stortingsvalget. Kvinnenes valgdeltakelse var høyere enn mennenes i alle aldersgrupper, bortsett fra blant de yngste og for de over 50 år.

Ved de første valgene etter krigen lå menns valgdeltakelse 7 prosentpoeng over kvinnens deltagelse. Denne forskjellen jevnet seg helt ut på slutten av 1980-tallet, og siden da har flere kvinner enn menn benyttet seg av stemmeretten.

Kvinneandelen til Stortinget og til kommunestyrene økte kraftig fra slutten av 1960-tallet og frem til slutten av 1990-tallet. Andelen har nå stagnert på 36 prosent etter de to siste stortingsvalgene. Andelen er fortsatt økende i kommunestyrene, med en kvinneandel på 36 prosent etter valget i 2003 (les mer i artikkelen om sosial og politisk deltagelse).

Mer fritid for både kvinner og menn

Ifølge SSBs tidsbruksundersøkelser går i gjennomsnitt tre timer av døgnet med til inntektsgivende arbeid for kvinner i alderen 16-74 år, mens mennene bruker 5,5 timer. For kvinner har tid brukt på inntektsgivende arbeid økt med en time og tjue minutter siden 1971. Dette skyldes at andelen som er i arbeid har økt, men også at arbeidsdagen er blitt lengre. Tid brukt på husholdsarbeid har sunket med to timer, til nesten fire timer i samme periode. For mennene har tiden til husholdsarbeid økt med en halv time siden 1971 (Vaage 2002).

Både kvinner og menn har mer fritid nå enn for 30 år siden. Gjennomsnittlig bruker de over seks timer per døgn på fritidsaktiviteter, som er en økning på over en time for begge kjønn siden 1970-tallet (les mer i artikkelen om fritid og kultur).

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og tidsbruksundersøkelsene legger forskjellige metoder til grunn for å måle tid til inntektsgivende arbeid. I AKU måles arbeidstid med utgangspunkt i hvor mye man arbeider i løpet av en uke. Her blir man regnet med selv om man bare har jobbet en av dagene i uka. I tidsbruksundersøkelsene er det dag som er utgangspunkt for målingene.

Sammenliknet med andre europeiske land, bruker norske kvinner og menn 20-74 år, mer tid på fritidsaktiviteter, men mindre tid på husholdsarbeid. Norske kvinner bruker mindre tid på måltider og personlig pleie sammenliknet med kvinner i andre land, men er av de som bruker mest tid på inntekts-givende arbeid og utdanning. Det samme gjelder for norske menn.

Stadig flere kvinner begår lovbrudd

Omfanget av straffereaksjoner har de siste årene økt blant menn, men den har økt enda mer for kvinner. Fra å være i underkant av 7 prosent i 1980, økte kvinneandelen til nesten 15 prosent i toppåret 2001. I dag står kvinner bak hver syvende straffereaksjon for forbrytelser.

Det er særlig vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner. Dette er også tilfelle for menn, men kvinneandelen er størst for de minst alvorlige typene av vinnings- og narkotikakriminalitet, og reduseres med økende alvorlighetsgrad.

Ser vi nærmere på hvilke kvinner som blir registrert som gjerningspersoner av politiet, ser man klare sammenhenger mellom alder og andelen kvinner. I 2001 var hver fjerde under den kriminelle lavalder som ble tatt for lovbrudd i 2001, ei jente. Deretter reduseres andelen kvinner blant de siktede i aldersgruppene opp til midten av 20-årene, for deretter å øke opp til de eldste. I 2001 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne (les mer i artikkelen om kriminalitet).

Er vi på rett vei?

Vi har her sett at innenfor sentrale samfunnsområder som utdanning, arbeidsliv og i politikken har det vært en utvikling mot en større likhet mellom menn og kvinner de senere år. Kvinnene utgjør nå flertallet av de uteksaminerte kandidatene ved universiteter og høyskoler, og stadig flere kvinner har tatt steget ut i arbeidslivet. Kvinners yrkesdeltakelse må ses i sammenheng med økt barnehage tilbud, som har gjort det mulig for begge foreldrene å delta i arbeidslivet når barna er små. Til tross for dette er det fortsatt flere kvinner enn menn som jobber deltid. Utdannings- og yrkesvalg er kjønnsdelt og de fleste kvinner er å finne innenfor såkalte lavtlønnede yrker. Selv om kvinneandelen i politikken har nådd et godt stykke på vei, har den nå stått på stedet hvil de siste årene. Hvis det skal trekkes frem noen negative konsekvenser av likestillingen mellom kvinner og menn, kan det nevnes at omfanget av straffereaksjoner mot kvinner har økt betraktelig de senere årene. Og selv om kvinner kan forvente å leve lenger enn menn, er deres helsetilstand på mange områder dårligere enn menns - et eksempel er den økende andelen lungekrefttilfeller blant middelaldrende kvinner, som skyldes at kvinner i lengre tid har hatt samme røykevaner som menn.

Referanser

Eurostat (2004): «Labour Force Survey».- URL: <http://Europa.eu.int/comm/Eurostat> [29.august 2005].

Vaage, Odd Frank (2002): *Til alle døgnets tider Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå.

Skrede, Kari (2004): *Færre blir fedre*, Økonomiske analyser 6, Statistisk sentralbyrå.

Trygdestatistisk årbok (2005), Rikstrykdeverket.

For mer lesning om likestilling mellom kvinner og menn, se temasiden for likestilling <http://www.ssb.no/likestilling/> eller http://www.ssb.no/english/subjects/00/02/10/likestilling_en/.